

УДК 811.111(07)

Ірина Пінчук

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті представлено теоретичний огляд проблеми формування англomовного діалогічного мовлення учнів початкових класів, опис вправ і завдань, націлених на формування в учнів початкових класів умінь англomовного діалогічного мовлення. Проаналізовано наукову і методичну літературу з досліджуваної проблеми, чинну навчальну програму з іноземних мов для 1–4 класів. Представлено модель уроку англійської мови і зразки вправ з формування діалогічного мовлення учнів початкових класів.

Ключові слова: діалогічне мовлення, учні початкових класів, формування англomовного мовлення, комунікативна ситуація, комунікативні вправи і завдання, модель уроку, урок англійської мови.

В статье представлен теоретический обзор проблемы формирования англоязычной диалогической речи учащихся начальных классов, описаны упражнения и задания, нацеленные на формирование умений англоязычной диалогической речи учащихся начальных классов. Проанализирована научная и методическая литература по исследуемой проблеме, действующая учебная программа по иностранным языкам для 1–4 классов. Представлена модель урока английского языка и образцы упражнений по формированию диалогической речи учащихся начальных классов.

Ключевые слова: диалогическая речь, учащиеся начальных классов, формирование англоязычной речи, коммуникативная ситуация, коммуникативные упражнения и задания, модель урока, урок английского языка.

Dialogue speech skills of primary school pupils is an urgent problems in the system of language school practice, because they require pupils' ability to think, compare, analyze, summarize; such skills develop pupils' creative thinking and memory. The article deals with theoretical overview of the problem of forming English speaking dialogue speech of primary school pupils, description of the exercises and tasks aimed at developing primary school pupils' skills English speaking dialogue speech. It was analyzed scientific and methodical literature on the investigated problem, the current foreign languages curriculum for the primary school. The paper presents the model of the English lesson representing teaching process according to organizing pupils' dialogue speech on the basis of an authentic dialogue sample; there are some examples of exercises for forming primary school pupils' dialogue speech. Improving

primary school pupils' English dialogue speech at present is primarily caused by the growing social needs in English speaking communication. During lessons it can be done by means of different communicative situations that increase the level of English dialogue speech of primary school pupils, improve their intonation skills, develop their English speech skills not only on the lessons, but also in daily communication with family, friends, playing an important role in their future life.

Key words: *dialogic speech, primary school students, the formation of the English language, communicative situation, communicative exercises and tasks, model lessons, English lessons.*

Загальна стратегія навчання іноземних мов у початковій школі визначається потребами сучасного суспільства в міжкультурному спілкуванні, що зумовлює використання комунікативного підходу в процесі навчання англійської мови учнів початкових класів, а саме: оволодіння іншомовним, міжкультурним спілкуванням шляхом формування і розвитку вмінь і навичок діалогічного спілкування. Через це проблема навчання іншомовного діалогічного мовлення учнів початкових і класів і є і дуже і актуальною. У процесі формування іншомовних діалогічних навичок учнів часто використовується штучний матеріал, що не веде до створення життєвих ситуацій спілкування. Важливим недоліком у вивченні іноземної мови є також часте використання рідної мови на уроках іноземної, що не веде до ефективного сприйняття та подальшого використання іншомовного матеріалу.

Зауважимо, що лише підручник не може забезпечити досягнення цілей, визначених державою до рівня володіння іноземною мовою випускників сучасної школи. Потрібно широко використовувати й інші засоби: робочі зошити, аудіо- та відеоматеріали, книги для домашнього читання, текстові і тестові завдання тощо [3, с. 191].

Тому, проблема визначення шляхів навчання діалогічного мовлення учнів початкових класів є досить актуальною і не достатньо розроблена у методиці викладання іноземних мов у початковій школі.

Аналіз останніх досліджень. Проблемою формування іншомовного діалогічного мовлення учнів початкових класів займалися такі вітчизняні вчені й методисти, як О. Б. Бігич, С. М. Куриш, С. М. Микитюк, В. Г. Редько, С. В. Роман, І. В. Самойлюкевич, С. І. Шевченко та ін.

Чинна навчальна програма з іноземних мов для 1–4 класів [4] побудована на основі комунікативного підходу навчання іноземної мови в початкових навчальних закладах, що націлене на оволодіння іншомовним міжкультурним спілкуванням шляхом формування і розвитку міжкультурної комунікативної компетентності учнів. Мова вивчається через особисту діяльність учнів, у процесі якої вони повинні оволодіти різними прийомами іншомовного спілкування, зокрема діалогічного мовлення. У програмі

зроблено акцент на інтегроване опанування учнями мовленнєвих умінь на рівні, достатньому для здійснення іншомовного діалогічного мовлення.

У програмі зазначено, що на кінець 4 класу учні повинні уміти (без попередньої підготовки) брати участь у діалозі, обмінюватися інформацією, висловлювати власну свою думку про конкретні факти і події, будуючи різні види запитань, репліки спонукального характеру, а також діалогічні єдності: запрошення – подяка, згода або відмова, пропозиція – контрпропозиція; наказ – запитання про умови виконання наказу або про його причину.

Іншомовне діалогічне мовлення учнів повинно відповідати цілям, завданням, умовам ситуації спілкування. Висловлювання кожного співрозмовника повинно охоплювати вивчений лексичний і граматичний матеріал і містити не менше 4 правильно сформульованих реплік [4 с. 8].

Аналіз методичної літератури показує, що чинні на сьогодні підручники з англійської мови для початкових класів містять значну кількість вправ на розвиток англійськомовних діалогічних умінь учнів початкових класів. Л. В. Калініна, О. Д. Карп'юк, А. М. Несвіт приділяють значну увагу формуванню англійськомовного діалогічного мовлення учнів початкових класів і пропонують досить цікаві ситуації мовлення та вправи в своїх НМК. О. Д. Карп'юк разом з Н. О. Когут розробили методичні рекомендації для роботи з НМК з англійської мови для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови, де пропонують учителям ознайомитися з особливостями навчання учнів початкових класів за комунікативно орієнтованим підходом, зокрема в розділі про усну мовленнєву діяльність учнів зосереджують увагу на формуванні англійськомовного діалогічного мовлення учнів початкових класів.

Доцільно активніше впроваджувати у практику школи електронні носії інформації, що не тільки урізноманітнюють навчальний процес, а й сприяють його ефективності, дозволяють індивідуалізувати та диференціювати навчальну діяльність учнів відповідно до їхніх особистісних рис, здібностей та рівнів навченості [3, с. 192].

Мета статті полягає в теоретичному дослідженні проблеми формування англійськомовного діалогічного мовлення учнів початкових класів, а також ознайомленні з вправами, націленими на формування в учнів початкових класів умінь англійськомовного діалогічного мовлення.

Основною метою навчання іншомовного діалогічного мовлення учнів початкової школи є розвиток у них здатності здійснювати усне англійськомовне спілкування в різноманітних соціально-детермінованих ситуаціях [62].

Відповідно до чинної навчальної програми з іноземних мов для 1–4 класів 1 клас початкової школи розглядається як основний у формуванні іноземної вимови, ритміко-інтонаційних навичок та звуко-буквених співвідношень. І півріччя 1 класу закінчується засвоєнням цієї звукової

системи англійської мови і комунікативних одиниць, зумовлених тематикою ситуативного спілкування особистісної сфери (Я, мій друг, сім'я, іграшки). Комунікативно-мовленнєвий розвиток учня 2 класу продовжується в усній формі спілкування, тобто учень повинен навчитися сприймати і розуміти іноземну мову на слух і відповідно на неї реагувати – оволодіти англійською мовою аудіюванням. Саме через аудіювання відбувається засвоєння мовленнєвого аспекту мови, що значно полегшує оволодіння говорінням, зокрема діалогічним мовленням.

У 3–4 класах значно ускладнюється тематика мовного і мовленнєвого матеріалу для говоріння. Крім невербальних моделей комунікативної поведінки діти будуть вживати емоційно-забарвлені комунікативні розмовні одиниці, притаманні носіям мови. Яку вивчили школярі завдяки використанню автентичних прикладів іноземної мови (народні наспіви, дитяча поезія, казки, оповідання тощо), та які вони будуть вживати під час відтворення діалогів, що моделюють реальне спілкування.

У 3–4 класах доцільно застосовувати ситуації, побудовані за принципом діалогу культур, а саме: ситуацій – уявних подорожей до визначних місць країни, мова якої вивчається, ситуацій обміну думками, пов'язаних з обговоренням отриманих знань про національні реалії іншої та своєї культури, наприклад, про реалії шкільного життя, національні та родинні світа, світу дитячих захоплень тощо.

Учні слід навчати розумінню різних аспектів невербальної поведінки (мова тіла, жестів, міміки тощо) та використанню цих невербальних засобів вираження емоцій. Слід звертати увагу на тембр голосу, швидкість мовлення та інтонаційні зразки. Необхідно дотримуватися толерантної атмосфери під час виконання завдань у парах і групах; формувати в учнів здатність бачити різні способи вирішення однієї і тієї ж навчальної задачі.

Зупинимося детальніше на особливостях іншомовного діалогічного мовлення учнів початкових класів. По-перше воно завжди повинне бути вмотивоване. Тому необхідно створити умови, за яких у школярів з'явилось б бажання та потреба щось сказати, передати власні почуття. Саме тому вчителю треба кожного уроку мотивувати учнів початкових класів. Позитивний психологічний клімат на уроці, доброзичливі стосунки, зацікавленість у роботі сприятимуть вмотивованості англійського діалогічного мовлення.

Іншою характерною особливістю іншомовного діалогічного мовлення в учнів початкової школи є його емоційна забарвленість, оскільки мовець передає властні почуття, ставлення до того, про що йдеться. Це знаходить відображення у відборі лексико-граматичних засобів, у структурі реплік, у інтонаційному оформленні тощо. Справжній діалог містить репліки подиву, захоплення, оцінки, розчарування, незадоволення та інше.

Важливою рисою діалогічного мовлення є спонтанність. Відомо, що

мовленнєва поведінка кожного учасника іншомовного діалогу значною мірою зумовлена мовленнєвою поведінкою партнера. Саме тому діалогічне мовлення учнів початкової школи, на відміну від монологічного, неможливо спланувати або передбачити. Обмін репліками відбувається досить швидко, і реакція вимагає певного темпу мовлення. Це й зумовлює спонтанність, непередбачуваність мовленнєвих дій, вимагає від учнів автоматизму та готовності до використання мовного матеріалу в процесі англійського діалогічного мовлення.

Іншомовне діалогічне мовлення учнів початкової школи має двосторонній характер. У процесі спілкування учні виконують по черзі ролі мовця й слухача, і повинні адекватно реагувати на репліки партнера. Іншими словами, обмін репліками не може здійснюватись без взаємного розуміння. Тобто, діалогічне мовлення передбачає володіння учнями говорінням та аудіюванням, що вимагає від учасників спілкування двосторонньої мовленнєвої активності та ініціативності [48].

Ще однією особливістю іншомовного діалогічного мовлення учнів початкової школи є наявність «готових мовленнєвих одиниць», так званих «формул, шаблонів, кліше», надає діалогу емоційності. Вони використовуються для висловлення подяки, обміну привітаннями, для привертання уваги співрозмовника на початку розмови, для коментування почутого тощо.

Проаналізувавши теоретичні засади формування іншомовного діалогічного мовлення учнів початкових класів ми дійшли до висновків, що є доцільним розробити ряд вправ для формування іншомовних діалогічних вмінь учнів початкових класів.

На нашу думку доцільними є певні зміни в навчальному процесі з англійської мови у початкових класах:

1. На уроках англійської мови в початковій школі, до вправ, передбачених у чинних підручниках, варто додати завдання з розвитку діалогічного мовлення на основі дидактичних матеріалів (наприклад, картки) таким чином, щоб вони органічно вписувалися в хід уроку і становили логічну систему.

2. Формувати в учнів внутрішні мотиви використання діалогічного мовлення на уроці.

3. У процесі навчання англійської мови спиратися на положення про природовідповідність навчання, тобто, забезпечувати такий навчальний процес, який би не нагадував дитині про важке шкільне життя і руйнував стереотип про нецікаві шкільні уроки.

У роботі з формування діалогічного мовлення учнів початкових класів нами передбачалися такі критерії оцінювання англійського діалогічного мовлення учнів:

- Уміння коректно відповідати на запитання.
- Уміння правильно будувати запитання.

- Уміння правильно будувати спонукальні речення.
- Доречно відповідати співрозмовнику.
- Фонетично правильно будувати власні повідомлення.
- Доречно використовувати власні емоції під час ведення діалогу.

Відповідно до зазначених критеріїв нами було розроблено такі рівні володіння англomовним монологічним мовленням учнями початкових класів:

Високий рівень – швидко реагує на репліку співрозмовника, граматично правильно і повно будує висловлювання, фонетично правильно будує власні повідомлення, доречно використовує емоції під час ведення діалогу, звертається до співрозмовника із запитаннями.

Середній рівень – реагує на запитання співрозмовника, правильно будує висловлювання, але при цьому не повно відповідає на питання, має незначні помилки у вимові англійських слів і фраз.

Низький рівень – повільно вступає в розмову, неправильно будує висловлювання, неповно відповідає на запитання співрозмовника допускає фонетичні помилки.

Зупинимось детальніше на вимогах до вправ на формування. Ми визначили, що зміст вправ повинен відповідати рівню підготовленості учнів до їх виконання і завданню розвитку діалогічних умінь та навичок. Структура вправи вміщувала три етапи:

- етап програмування під час якого виникає задумі основні шляхи його реалізації;
- етап реалізації, або виконавчий, під час якого здійснюється відповідна дія;
- контрольний етап в ході якого результати дії порівнюються з поставленою метою і у випадку необхідності коректуються.

Нами було визначено, що кожна вправа вміщує кілька елементів – її відносно самостійних (завершених) частин, що забезпечують виконання цілісної операції з матеріалом у процесі розвитку навичок діалогічного мовлення. Залежно від мети і завдань вправи елементами можуть бути лексична одиниця, граматичне явище (структура), словосполучення, мовленнєвий зразок або речення.

Приєднуючись до вітчизняної вченої й методиста С. В Роман у процесі формування англomовного діалогічного мовлення учнів початкових класів ми використовували таку методичну модель навчального завдання уроку:

1. Постановка завдання, стимулювання потреби та інтересу. (Наприклад, зацікавлення учнів перспективою спілкування з носіями англійської мови, що мають незабаром відвідати їх (британськими або американськими ровесниками, їхніми вчителями, туристами).

2. Підготовка учнів дослухання фонограми автентичного діалогу-зразка. Зняття лексичних та фонетичних труднощів.

3. Первинне аудіювання фонограми автентичного діалогу з використанням графічної опори.
4. Контроль розуміння змісту діалогу у формі гри в перекладача.
5. Фонетичне опрацювання діалогу: позначення наголошених слів легеньким постукуванням по парті або плесканням у долоні, відтворення за вчителем ритмізованих рухів, що позначають ритмічну організацію реплік.
6. Відтворення учнями тексту діалогу хором за схемою:
7. а) учитель спонукає, а учні –відповідають;
8. б) учні спонукають, а вчитель –відповідає.
9. Модифікація діалогу-зразка з опорою на динамічні таблиці і відповідну наочність, наприклад, плакат діалогу-зразка.
10. Конкурс на краще розігрування трансформованого діалогу.
11. Взаємодія учнів у запропонованій рольовій грі за змістом автентичного діалогу.
12. Підбивання підсумків.

У процесі навчання діалогічного мовлення ми звертали увагу на те, що усна мовленнєва діяльність забезпечує володіння вміннями у двох напрямках:

- смисловий, що забезпечує зміст мовлення;
- мовний, що забезпечує мовну правильність реалізації змісту.

Ці напрямки функціонують у взаємодії один з одним.

Під час експериментального дослідження ми бачили, що у процесі англійського спілкування основна увага зосереджується на змісті, в той час як мовне наповнення діалогу залишається недопрацьованим. Учні часто не беруть до уваги граматичні явища англійської мови, коли намагаються говорити англійською мовою. Для них важливим є висловлення власної думки і граматичні правила відходять на задній план. Спроба зосередитись на змісті призводить до послаблення контролю замовною стороною діалогу, що призводить до помилок у мовленні. Якщо ж увага сконцентрована на мовній формі, це викликає помилки у реалізації смислової програми, що впливає на повноту, послідовність і комунікативну спрямованість думок.

Вихід із цієї ситуації ми вбачаємо в інтенсивному розвитку мовних навичок. Нами було виявлено, що зазначений процес спрямований на вироблення автоматизму вживання мовних структур, що повинно сприяти зняттю свідомого поопераційного контролю за розвитком мовної програми. Однак, слід зазначити, що вдосконалення мовних навичок неможливе без спеціального вправлення, що стимулює і формулює комунікативну діяльність під час спілкування англійською мовою.

Тому вправи на формування вмінь діалогічного мовлення треба спрямовувати не лише на оволодіння лексико-граматичним матеріалом, але й на реалізацію мовленнєво-мисленнєвих завдань.

Навчання діалогічного мовлення здійснювалося нами в три етапи, що вмещували 3 групи вправ:

1) на першому етапі виконувалися вправи на формування вмінь будувати елементарні структури, на основі чітко детермінованих мікроситуацій, у яких беруть участь декілька учасників;

2) на другому етапі виконувалися вправи на формування вмінь будувати мовленнєві структури другого рівня(середнього), в яких розігрується декілька ігрових епізодів, пов'язаних між собою логікою розвитку ігрової дії, тобто тут ми маємо справу зі збільшенням «обсягу» висловлювання свободи ситуацій;

3) на третьому етапі нами були використані вправи на формування вмінь будувати мовленнєві структури третього рівня (сюжетні), які відображають вільну або «комплексну» макроситуацію.

Наприклад, загальна зустріч щодо певної події. Такі ігри були розраховані на 2 і більше уроки. Сюжетна гра будується на основі вживання всіх вивчених граматичних явищ, вивченого лексичного матеріалу, набутих умінь і навичок.

Метою вправ I групи було навчити учнів об'єднувати засвоєні ними діалогічні єдності у мікродіалоги. До цієї групи ми віднесли рецептивно-продуктивні комунікативні вправи, які допускають використання штучно створених вербальних опор. Ми виокремили три основні види таких опор:

- мікродіалог – динамічна таблиця;
- структурно-мовленнєва схема мікродіалогу;
- його функціональна схема.

Опори допомагали учням долати труднощі, що виникають у процесі поєднання діалогічних єдностей. Вибір опори залежав від рівня підготовки учнів класу в цілому та окремих пар учнів. Згадані опори використовувались лише під час роботи в парах на місцях. Поступово їх було усунено. (Запросіть свого іноземного гостя до Вас на День народження. Скажіть йому/їй про свої вподобання, з'ясуйте, чим цікавиться Ваш гість. Іноземець в свою чергу повинен дізнатися дату проведення свята та вподобання співрозмовника. Домовтеся, куди конкретно ви підете. Скористайтеся схемою діалогу та малюнками з варіантами зустрічі.)

Метою вправ II групи було навчити учнів створювати власні діалоги різних функціональних типів. Вправи цієї групи – рецептивно-продуктивні комунікативні.

У процесі виконання вправ II групи ми використовували лише природні опори – ілюстрації місць зустрічі, плани-схеми міст/селищ, географічні карти, малюнки тощо.

Не можна не зазначити того, що ми зіткнулися з проблемою. Для деяких учнів, з середнім та низьким рівнем сформованості діалогічного мовлення було досить важко формулювати діалог без прикладу. На нашу думку ці проблеми були зумовлені незнанням граматичних явищ англійської мови, а інколи й лексичних одиниць.

До вправ третьої групи ми віднесли вправи реальномотивовані. Зміст діалогічних реплік і мовна форма створювалася самими учнями. Це була

тематична полі діалогічна бесіда, яка відбувалася в межах однієї із запропонованих учителем комунікативних ситуацій в рамках програмних тем усного мовлення, або ж міжтематична бесіда. Колективний спосіб ведення бесіди дав можливість залучити до мовленнєвої діяльності учнів усього класу. (У нашій школі сьогодні гості. Це – англійські школярі. Ми присутні на зборах нашого дискусійного клубу. Обговорюється питання «Як краще проводити вихідні дні?» Звичайно, у кожного з Вас є власна думка. Висловіть її. Намагайтеся переконати інших).

Отже, вміння діалогічного мовлення учнів початкових класів є однією з першочергових і актуальних проблем у системі мовної шкільної освіти, так як це сприяє формуванню в учнів уміння розмірковувати, порівнювати, аналізувати, узагальнювати, розвиває творче мислення, пам'ять, спонукаємо учнів до побудови власних висловлювань англійською мовою. Удосконалення діалогічної мовленнєвої діяльності молодших школярів на сучасному етапі зумовлена передусім зростаючими соціальними потребами особистості у вільному користуванні мовними засобами в різноманітних комунікативних ситуаціях, тобто підвищенню рівня розвитку діалогічного мовлення учнів початкових класів, удосконаленню їхніх інтонаційних умінь і навичок, розвитку зв'язного мовлення не тільки на уроках, а й у позашкільному і повсякденному спілкуванні з рідними, друзями, що відіграє важливу роль у їхньому подальшому житті.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в розробці інтерактивних завдань та вправ за допомогою ІКТ для дозвілля учнів початкових класів з метою формування англійськомовного діалогічного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карп'юк О. Д. Особливості комунікативно орієнтованого навчання англійської мови у початковій школі за серією навчально-методичних комплектів для 2–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів: Метод. Посібник для вчителів. – К. : Навчальна книга, 2004. – 120 с.
2. Кравченко І. М. Методичні рекомендації вчителю / І. М. Кравченко // Англійська мова в початковій школі – 2012. – № 10. – С. 5–7.
3. Навчальні програми з іноземних мов: для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 1–4 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 96 с.
4. Навчальні програми. 4 клас: методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2016/2017 навчальному році з коментарем провідних фахівців. – Х. : Вид-во «Ранок», 2016. – 192 с.
5. Роман С. В. Методика навчання англійської мови у початковій школі: Навчальний посібник. – К. : Ленвіт, 2005. – 208 с.
6. Шевченко С. І. Методика навчання англійської мови у початковій школі: [навчальний посібник]. – Ніжин: Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2010. – 155 с.